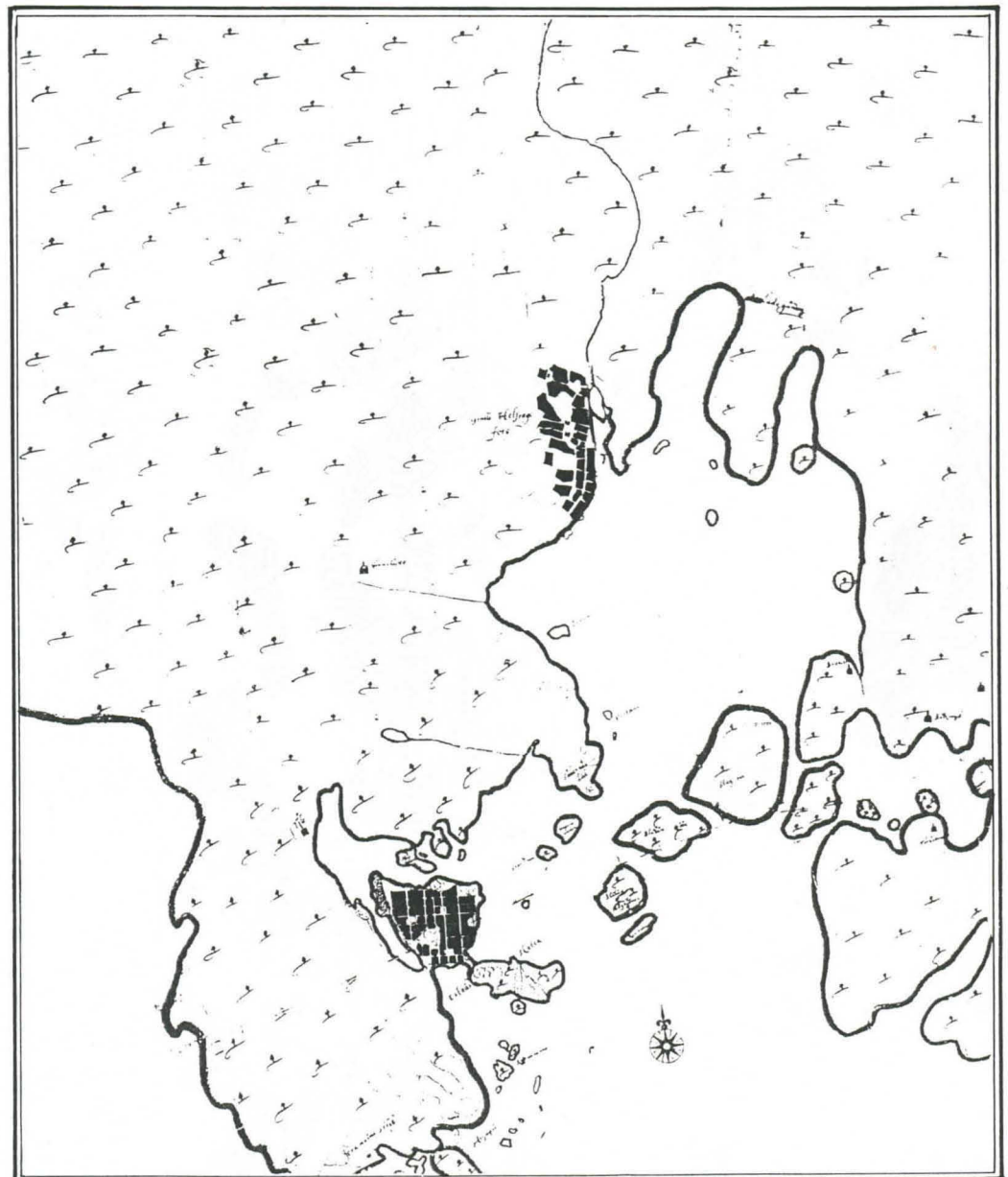

TOUKOLANRANTA RAKENTAMISEN YMPÄRISTÖVAIKUTUKSET Kulttuurin näkökulma

Helsinki
23. Kapp. osa, Toukolanranta

Mikael Sundman

Toukolanranta, rakentamisen ympäristövaikutukset
Kulttuurin näkökulma

15.12.1994

Tekijä(t) Mikael Sundman	
Nimeke Toukolanranta, rakentamisen ympäristövaikutukset Kulttuurin näkökulma	
Sarjan nimeke Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja	
Sarjanumero 1994: 19	Julkaisuaika 15.12.94
Sivuja 30	Liitteitä
ISBN 951-772-565-5	ISSN 0787-9024
Kieli koko teos FIN	Yhteenveto FIN
Tiivistelmä Toukolanrantaan suunnitellaan uutta asuntoaluetta. Mittava maankäytön muutos edellyttää Toukolanrannassa poikkeuksellista harkintaa. Herkkä sisäsaaristomaisema, kansainvälisesti tärkeä luonnonsuojelualue, oloissamme pitkä kulttuuriperinne ja olemassa asutus edellyttävät rakentamisen seurausvaikutusten huolellista tarkastelua. Myös äskettäin muuttunut rakennuslainsäädäntö edellyttää ympäristövaikutusten arviointia asemakaavoituksen yhteydessä. Uuden asuntoalueen kulttuurivaikutuksia on hahmoteltu alueen historiallisen luonteen kautta. Toukolanrannan lähiympäristön luonteeseen kuuluu kulttuurikerrostuneisuus. Kerrostumat seuraavat ajallisesti toinen toisiaan ja lomittuvat tämän päivän ympäristössä moniulotteisella tavalla. Selvityksessä pohditaan millä tavalla uusin "kulttuurikerros" suhtautuu vanhempiin edeltäjiinsä. Tulevan rakentamisen kulttuurimerkitystä paikalle rakentamisen seurauksena sivutaan.	
Avainsanat ITÄRANTA	
Asiasanat HELSINKI TOUKOLANRANTA KULTTUURIPERINTÖ ASUTUSHISTORIA	
UDK 711.4-14 711.4:504	

SISÄLLYSLUETTELO

1 Esipuhe	4
2 Mitä voisi olla kulttuurivaikutus?	5
3 Vanhankaupungin seudun rakennettu ympäristö ja sen suhde Helsingin rakentumiseen	6
Vanhan Helsingin vaiheet	7
Teollistuvan kaupungin tekninen laita-alue	10
Arabian tehdasyhdyskunnan muodostuminen	12
Tehdaspaikkakunta pienoiskoossa	19
Teollisuuden taantumisen kausi	22
4 Kulttuurikerrostuneisuus alueen ominaisuutena	26
5 Uudisrakennettavan alueen suhde kulttuuriperinteeseen	29

KUVALUETTELO

Vanha Helsinki	8
Vanhankaupunginkosken rakennettu kulttuurimaisema	11
Arabian yhdyskunnan rakentuminen	
1869	13
1900	16
1930	20
1988	24
Arabian tehdasrakennusten kehitysvaiheet	
1875	15
1918	18
1939	21
1970	23
1988	25
Verkatehtaan kehitysvaiheet	
1905	27
1955	27
1994	28

Kuvalähteet:

Arabian tehdasrakennusten ja yhdyskunnan kehitysvaiheet on julkaistu Helsingin teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin historian laitoksen julkaisusarjassa; Arabian teollisuusalueen käyttösuunnitelma, 1/1989.

Verkatehtaan aksonometriset kuvat ovat Heli Virkamäen diplomityöstä vuodelta 1989, Helsingin teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin historian laitos.

TOUKOLANRANNAN RAKENTAMISEN KULTTUURISET SEURAUSVAIKUTUKSET

1

Esipuhe

Toukolanrannan muuttuminen asuntovaltaiseksi uudeksi kaupunginosaksi perustuu Helsingin yleiskaavaan vuodelta 1992. Siinä korostetaan kuinka rakennettua ympäristöä käytetään hyväksi taloudellisena ja ympäristöllisenä voimavarana. Samalla yleiskaava painottaa Helsingin merellisyyttä ja sen merkitystä kaupungin kehittämisessä.

Toisaalta mittava maankäytön muutos edellyttää täällä poikkeuksellista harkintaa. Herkkä sisäsaaristomaisema, kansainvälisesti tärkeä luonnonsuojelualue, oloissamme pitkä kulttuuriperinne ja olemassa oleva asutus edellyttävät rakentamisen seurausvaikutusten huolellista tarkastelua. Myös äskettäin muuttunut rakennuslainsäädäntö edellyttää ympäristövaikutusten arviointia asemakaavoituksen yhteydessä.

Tulevan rakentamisen ja maankäytön seurausvaikutuksia on arvioitu kuudesta eri näkökulmasta, jotka myös raportoidaan erikseen kaupunkisuunnitteluviraston julkaisusarjassa. Yhteenveto arvioista sisältyy Toukolanrannan asemakaavaehdotuksen selostukseen. Näkökulmat ovat teknis-taloudellinen, ekologinen, kulttuurinen, sosiaalinen, liikenteellinen sekä rantapuiston kehittämisen näkökulma.

2

Mitä voisi olla kulttuurivaikutus?

Huoli ympäristön laadun heikkenemisestä ja tulevien sukupolvien elinmahdollisuuksista on nopeasti kasvanut. Laajojen kansainvälisten kokousten ja yleisten periaatelausumien pohjalta on kansallisesti pyritty vastaamaan haasteisiin suunnitelmalliselta pohjalta. Tästä on esimerkkinä uusien rakennushankkeiden ympäristövaikutusten arvioinnin liittäminen kaavoituksen elimelliseksi osaksi. Äskettäin uudistetun rakennuslainsäädännön mukaan myös hankkeiden kulttuurivaikutukset tulisi arvioida.

Rakennushankkeen kulttuurivaikutusten arviointi on periaatteessa ongelmallista kahdestakin syystä. Ensinnä rakentaminen itsessään on kulttuurin ilmausta. Arkinen yhtä hyvin kuin rakennustaiteellisesti vaativa rakentaminen ovat paikallisen tai kansallisen rakennuskulttuurin ilmenemismuotoja. Kulttuurivaikutusten arviointi edellyttäisi, että pohdittaisiin itse asemakaavasunnitelman ja tulevien rakennusten rakennustaiteellista merkitystä sekä niiden suhdetta paikalliseen ja kansalliseen rakennuskulttuuriin. Tehtävä on suunnitteluprosessin aikana luonnollisesti mahdoton, osin mieletönkin. Arviointi edellyttää, että rakennuskohdetta - tässä tapauksessa kokonaista

kaupunginosaa - arvioidaan suhteessa muihin vastaviin kohteisiin. Vasta sellaisen vertailun ja arkkitehtuurihistoriallisen analyysin pohjalta voidaan saavuttaa se tiedollinen taso, jolta arvio on mahdollista. Tällöin puhutaan ajankohdasta, johon kuluu 20-50 vuotta tästä hetkestä.

Toinen ongelma kulttuurivaikutusten arvioinnin kannalta syntyy siitä, että arviointi edellyttää tulevan ja olemassa olevan rakennetun ympäristön suhteen punnitsemista. On siis kyse siitä miten nuorin kulttuurikerrostuma suhtautuu vanhempiin. Vanhemmat kulttuurikerrostumat ovat annettuna tosiasiana riippumatta siitä miten ne ovat syntyneet. On mieletöntä arvioida esimerkiksi oliko perusteltua 1870-luvulla rakentaa Kuninkaankartanonsaaren vesihuoltorakenteet ja -rakennukset 1550- ja 1560-luvun merkittävän muinaismuiston päälle, se suureksi osaksi hävittäen. Historiallisen kehityksen tuloksena oleva kulttuurikerrostumien summa on ristiriitaisena ja monimuotoisena aina arvokas. Kaukaisessa tulevaisuudessa nykyajan rakennushankkeet ja se mitä niistä säilyy nähdään mitä ilmeisimmin samassa valossa. Miksi siis huoli ohikiitävän nykyhetken suhteesta menneeseen?

Kulttuurivaikutusten arvioinnin merkityksen korostamisen taustalla on ajatus rakennusperinnön merkityksestä historiallisten juurten fyysisenä kiinnekohtana. Se silminnähtävä tosiasia, että ihmisiä on ennenkin asunut ja toiminut alueella luo historialliseen jatkuvuuteen liittyvää turvallisuutta ja jännitettä. Viimeaikaisessa rakennusantikvaarisessa keskustelussa tämä asia on painokkaasti tuotu esille kun rekonstruktioita on hylätty. Sederholmin talon rekonstruktiosta on luovuttu, samoin Suomenlinnan linnanpihan, Kruununlinnakkeen ja Länsi-Mustasaaren rakennusryhmän täydentämisestä ja palauttamisesta 1770-luvulla aiottuun muotoon. Pitkään keskusteltiin Katajanokan merikasarmin itäisen siiven vanhannäköisen uudisrakennuksen perusteista.

Seurauksena muuttuneista näkökulmista on ollut olemassa olevan tilanteen hyväksyminen kunnostuksen ja uudisrakentamisen lähtökohtana sekä samalla "aitona" todistuskappaleena ympäristön muodostumisen historiasta.

Paikallisella rakennuskulttuurilla on joskus tunnistettavia tai luonteenomaisia piirteitä. Puu-Käpylän rakennusryhmällä on siinä määrin omaleimainen luonteensa, että sillä voi olla vaikutusta myös myöhemmän rakentamiseen. Myös Toukolan omakotitaloilla on tällainen omaleimaisuus, joka eräiltä osin on vaikuttanut Intiankadun uusien rakennusten ilmeeseen. Uudisrakennukset voivat myös muutoin jatkaa olemassa olevan rakennuskulttuuriin perinteitä kuten Pohjois-Hermannin uudisrakennusten talotyyppi ja ryhmittely osoittaa.

Näissä tapauksissa siis uudisrakentaminen heijastaa olemassa olevan rakenteen ominaisuuksia, ja voidaan puhua paikallisen rakennuskulttuuriin vaikutteista uudistuotannossa. Kyse on tavallaan käänteisestä kulttuurivaikutuksesta, jossa uusi ei vaikuta olemassa olevaan vaan päinvastoin vanha vaikuttaa uuteen.

Rakentamisen kulttuurivaikutuksilla voi olla paitsi yllä kuvattuja historiallisia myös sosiaalisia näkökohtia. Voi ajatella, että uudisrakentaminen hyödyntää paikallista osaamista ja rakennustaitoa. Maaseudulla paikalla rakentaminen saattaa edesauttaa käsi-työtaitojen ylläpitämistä ja kehittämistä verrattuna valmistalopakettien asennustyöhön. Kaupungissa myös paikallarakentaminen varmistaa ammattitaidon ylläpitämistä tietyillä rakentamisen osaloikoilla. Muuraus- ja rappaustyöt, kivityöt samoin kuin metallintaonta sekä eräät maalaustavat ovat tästä esimerkeinä.

Olemassa olevilla asuinalueilla ja työpaikka-alueilla on luonnollisesti oma kulttuurielämänsä ja inhimillisten toimintojen verkostonsa. Sitä voi hyvällä syyllä kutsua kaupunkikulttuuriksi. Kuitenkin kysymys siitä, miten uudisrakentaminen tarjoaa mahdollisuuksia näiden osakulttuurien kehittymiselle on ennen kaikkea sosiaalinen kysymys. Sitä on siis käsiteltävä rakentamisen sosiaalisena seurausvaikutuksena.

Kulttuurivaikutusten arvioinnin kannalta keskeisimmät selvitettävät kysymykset näyttävät etupäässä korostuvan uudisrakentamisen suhteessa olemassa olevaan rakennettuun ympäristöön.

3

Vanhankaupungin seudun rakennettu ympäristö ja sen suhde Helsingin rakentumiseen

Vanhankaupungin rakennushistorialliset selvitykset on koottu kaupunginmuseon toimesta vuonna 1989 (Heikkinen Markku, Vaasa-ajan kaupungit I, Helsingin kaupunginmuseo 1989). Aineistoa täydentävät kaupunginmuseon lausunnot Vanhankaupungin suojelukaavasta 1990 ja Toukolanrannan asemakaavaluonnoksesta 1994 sekä museoviraston ja kaupunkisuunnitteluviraston yhteistyönä syntynyt raportti (Vantaansuu: historiallinen selvitys ja suojeluohjelma. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston selvityksiä A1990:13).

Rakennuskulttuurin merkitystä on arvioitu myös valtakunnallisella tasolla (Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16, 1993).

Helsingin teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosastolla on vuonna 1989 julkaistu asutushistoriallinen selvitys Arabian ympäristön rakentamisesta (Sundman

Mikael, Nieminen Merja, Arabian teollisuusalueen käyttösuunnitelma, Helsingin teknillinen korkeakoulu, arkkitehtiosasto, arkkitehtuurin historian laitos 1989).

Verkatehtaan kehitysvaiheet on puolestaan selvitetty Heli Virkamäen diplomityössä Helsingin teknillisessä korkeakoulussa vuonna 1989.

Yllämainitut selvitykset muodostavat tämän raportin pääasiallisen lähteen.

Toukolanrannan uusi ympäristökokonaisuus tulee muodostamaan neljännen kulttuurikerrostuman. Kun vanha Helsinki alkoi rakentua noin 450 vuotta oli paikalla mahdollisesti Koskelan kylän asutusta. Esihistoriallisena aikana alue oli saaristoluotoina.

Toisen kulttuurikerroksen muodostaa Helsingin teollisen murroksen alku 1870-luvulla, jolloin orastavan pienen suurkaupungin vesihuolto ja posliiniteollisuus muuttivat alueen ilmettä.

Kolmannen kerrostuman muodostaa alueen suurteollisuuden aikakausi, jolloin Toukola sai vahvat itenäisen ruukkiyhdyskunnan tuntomerkit. Ne hämärtyivät vasta toisen maailmansodan jälkeen kun asuntojen kerrostalotuotanto muutti alueen ilmettä, vaikka Toukolan ("Arabian") luonne edelleen pysyi samana.

3.1

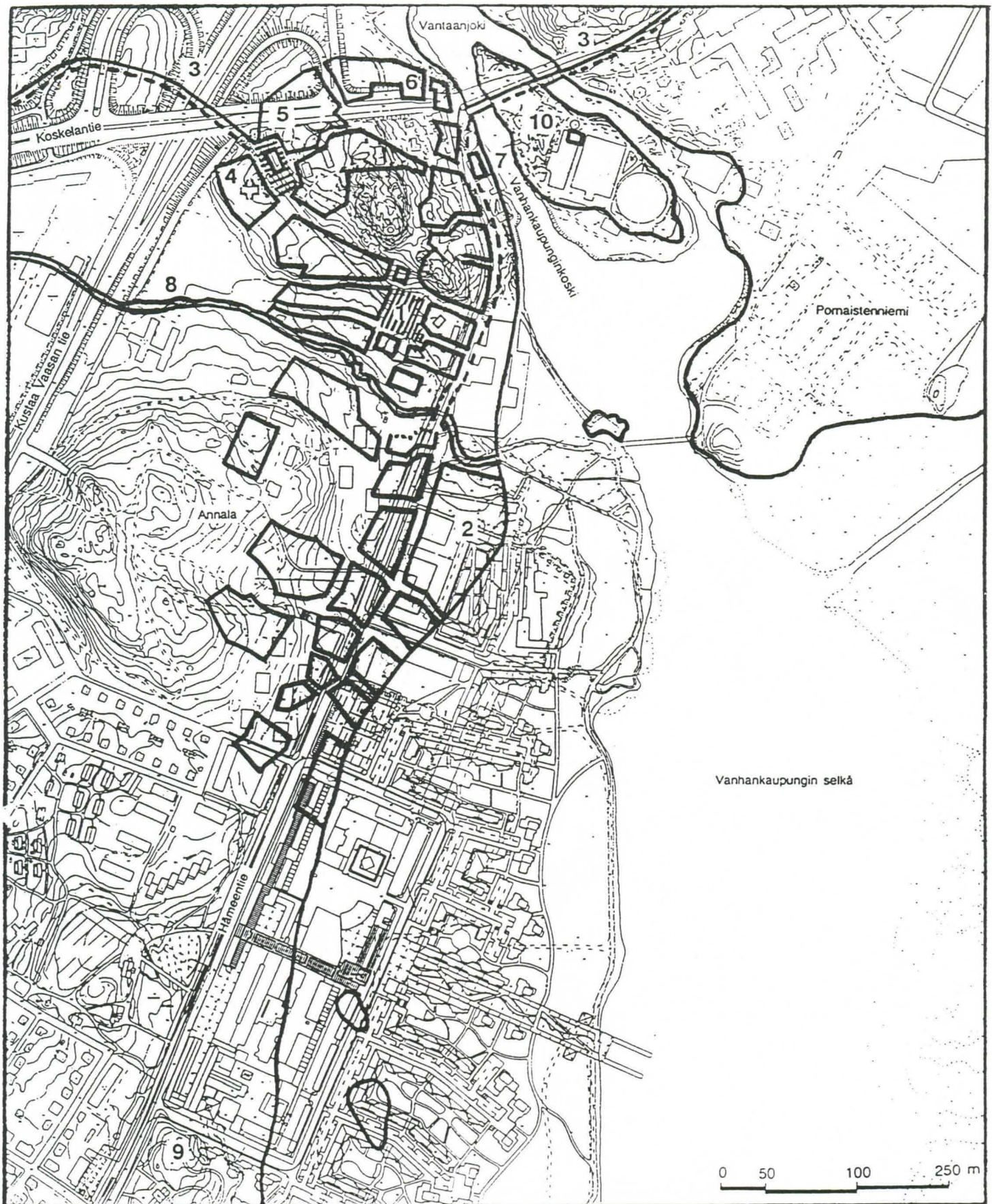
Vanhan Helsingin vaiheet

Vanha Helsinki on ulottunut suunnittelualueen pohjoisosaan. Siitä Helsingistä, joka kitui vuosien 1550 ja 1640 välillä tällä alueella, ei ole säilynyt mitään rakennuksia.

Arkeologiset tutkimukset, joita vanhan Helsingin alueella on tehty 1910-luvulta lähtien, ovat osoittaneet, että maasta löytyy rakennusjäännöksiä ja esineitäkin. Suunnittelualueella on tehty tutkimuksia Kuninkaankartanonsaarella 1913-14. Voidaan kuitenkin olettaa, että alueen rakentamattomissa osissa voi muinaismuistoja olla vielä jäljellä. Erityisesti Arabian teollisuustontin pohjoisosassa tulisi tilanne selvittää ennen asemakaavan toteuttamista.

Vanha kaupunki kukoisti lyhyen ajan ennen kuin Porvoosta, Tammisaaresta, Raumalta ja Ulvilasta pakko-muuttaneiden porvareiden sallittiin palata takaisin kaupunkeihinsa. Myös Tallinnan joutuminen Ruotsi-Suomen valvontaan vähensi kaupungin kehityksen taloudellisia edellytyksiä. Kaupungin väkiluku oli runsaat viisisataa asukasta, tuhanteen asukkaaseen ei koskaan päästy.

Vaikka kaupungin vajaasta 70:sta tontista osa ulottui Arabian tehdastontille asti, keskus sijaitsi pohjoisempana. Kirkko, koulu, sairastupa ja kellota-

TOUKOLANRANTA
Vanha Helsinki

- 1 Päätori ja raatihuone
- 2 Satama
- 3 Suuri Rantatie
- 4 Kirkko
- 5 Hospitaali

- 6 Koulu
- 7 Mylly
- 8 Kaupunginpuro
- 9 Hirsipuunkallio
- 10 Kuninkaankartano

puli olivat Koskelantien tuntumassa. Merkittävin rakennus kaupungin alkuaikoina oli puolustusta ja hallintoa varten rakennettu kaksikerroksinen Kuninkaankartano. Se komeili Vantaankosken keskellä olevalla saarella. Raatihuone ja päätori puolestaan sijaitsivat todennäköisesti Verkatehtaan länsipuolella, nykyisen nuorisoseurantalon ja linja-auton kääntöpaikan paikkeilla.

Rakennuskanta on ollut varsin vähäpätöistä. Tuvan ja kamarin käsittävät vuoraamattomat hirsitalot olivat turve- tai malkakatteiset. Varakkaimmat talot olivat paritupia. Niissä oli pienet lasi-ikkunat, ja katto saattoi olla laudasta.

Vanhasta Helsingistä on eräänlaisena muistumana sen itäistä katua suurin piirtein noudatteleva Hämeentie, josta tuli tärkeä yhdystie Kruununhakaan rakennettuun uuteen Helsinkiin.

Helsingin kaupunginmuseolla on meneillään vuonna 1987 käynnistynyt arkeologinen tutkimusprojekti. Siihen kuuluvia kaivauksia on tehty vuosina 1989-93 vanhan Helsingin keskeisellä alueella Annalanmäen ja Kellomäen välisessä laaksossa. Tutkimustulokset tulevat aikanaan osoittamaan oliko vanha Helsinki oletettua vauraampi. Tähän viittaavat esimerkiksi runsaat löydöt arvokkaista tuontitavaroista.

Kuninkaankartanonsaaren ja länsikosken rannan visuaalinen ilme on kokonaan varhaisen vesihuollon muotoilema. Kaikki jäljellä olevat rakennukset ja rakenteet rantapenkereitä myöten liittyvät vesilaitoksen varhaisimpaan historiaan. Ne ilmentävät niitä ponnistuksia, joiden kautta orastava suurkaupunki sai järjestelmällisen vesijohtoverkoston.

Tämän varhaisen industrialismin kulttuurikerroksen alla on vanhimman Helsingin jäänteitä, joista merkittävämpänä kuninkaankartanon rakennusten perustukset Kuninkaankartanonsaarella. Ensimmäiset rakennukset olivat luultavasti vuonna 1548 saarelle rakennettu viljavarastot, joista ei ole mitään jälkiä. Kaksi vuotta myöhemmin sinne rakennettiin talo ja heinälatoja sekä sauna ja venemiestupa.

Vasta seuraavana vuonna rakennettiin hallintoa ja puolustusta palveleva kaksikerroksinen, noin 400 m²:n suuruinen kuninkaankartano. Kukoistuskautensa saari koki 1560-luvulla. Silloin linna (joksi kuninkaankartanoa pitäisi kutsua) oli edeltäjäänsä komeampi. Siinä oli 30 ikkunaa ja 10 tulisijaa, mikä viittaa 8 huoneeseen. Lisäksi saarella oli keittuhuone, eläinsuojia, kaksi linnantupaa, panimo ja salpietarinkeittäjä kellareineen ruudINVALMISTUSTA varten. Lisäksi vesivoimaa hyödynnettiin sahan ja myllyn tarpeisiin. Saarta ympäröi aita ja sitä yhdistivät mantereeseen sillat koskien yli.

Pian rakentamisen jälkeen Kuninkaankartanonsaaren merkitys väheni toimintojen siirryttyä Viikin lato-kartanoon sekä Espoon ja Porvoon kuninkaankartanoihin. Voimatoimenpitein perustetulla tapulikaupungilla eli ulko- ja sisämaantavaroiden varastointi- ja kauppakaupungilla piti olla tärkeä asema Kustaa Vaasan kauppapolitiikassa. Tallinnalle tuli saada kilpailija, ja talonpoikaismurjehdus, josta ei tullut veroja toivottiin voitavan tukahduttaa. Ajan mittaan perustaminen osoittautui epäonnistuneeksi. Helsingin kauppapoliittinen asema pysyi verraten merkityksettömänä eikä varsinkaan 1600-luvulla alkanutta köyhtymisprosessia voitu välttää.

Epäedulliset satamaolosuhteet myös perustelivat uuden sijaintipaikan hakemista kun Pietari Brahen kenraalikuvernöörikauden alussa ryhdyttiin toimenpiteisiin kilpailukykyisemmän tapulikaupungin rakentamiseksi. Pakotettuina asukkaat olivat muuttaneet rakennuksineen nykyiseen Kruununhakaan vuonna 1647. Vain mylly jäi toiminnallisena muistona vanhaan Helsinkiin.

3.2

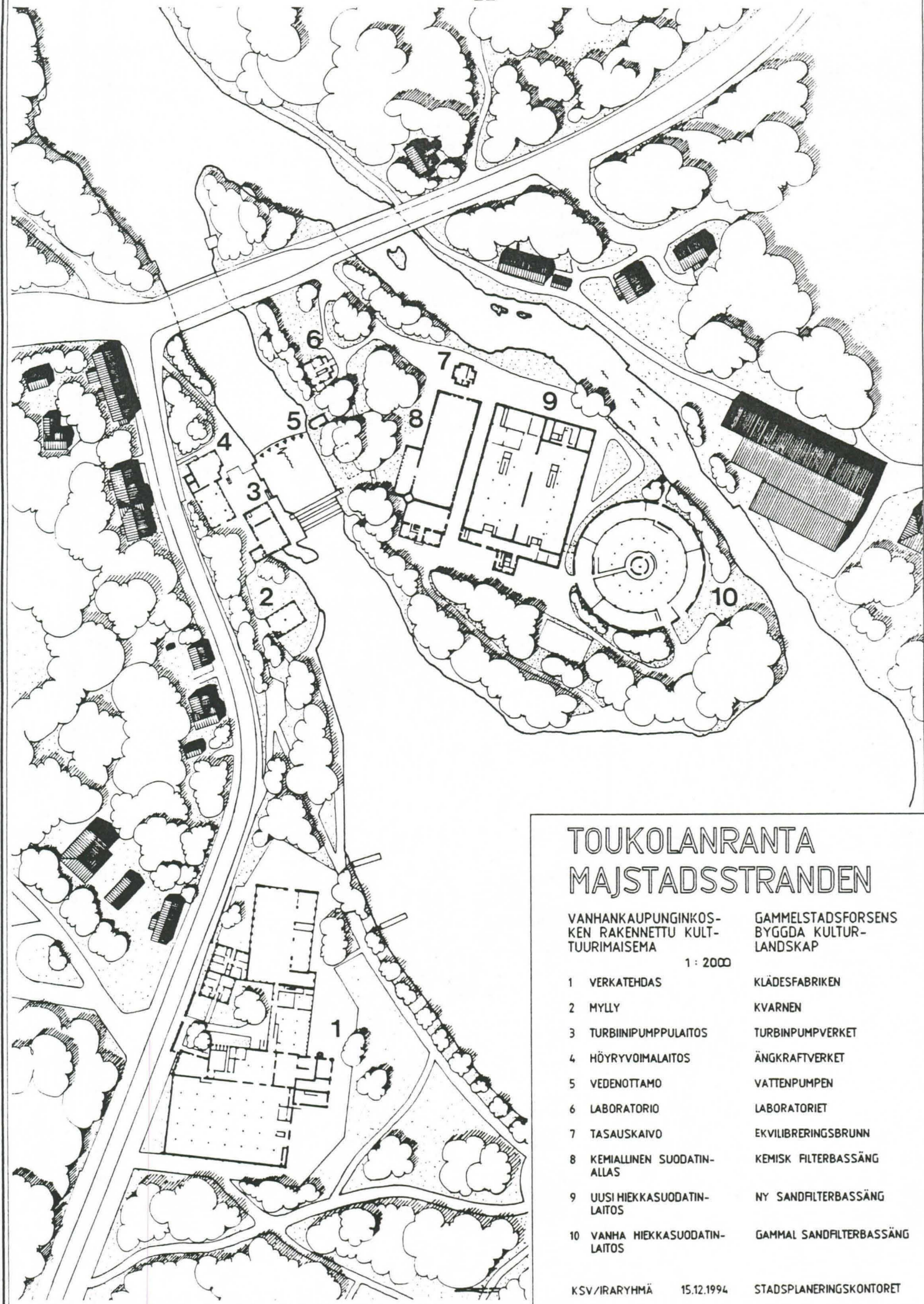
Teollistuvan kaupungin tekninen laita-alue

Kaupungin siirtämisestä lähtien teollinen toiminta oli vallitsevana Kuninkaankartanonsaarella ja koskien rannoilla. Myllyt ovat sijainneet etupäässä länsikosken varrella. Saha puolestaan sijaitsi 1730-luvulta alkaen itäisen kosken varrella kuten todennäköisesti myös värjäämö. Saaren pohjoisosassa kulkevien siltojen kohdalla on ajoittain ollut kapakka.

Vanhankaupungin alue oli muuttunut laita-alueeksi Helsingin pitäjän kirkonkylän ja uuden Helsingin keskivälissä. Helsingin muuttuessa yhä laajemmin teollisuuskeskukseksi rautatien valmistuttua vuonna 1862 ruvettiin suunnittelemaan vedenjakelua keskiteysti. Ensimmäisen vesijohtosuunnitelman laati kaupungin ensimmäinen insinööri, norjalaissyntyinen Endre Lekve. Saksalaisen Neptun-yhtiön kanssa tehdyn sopimuksen jälkeen vesilaitoksen rakennustöitä Vantaan suulla johti sveitsiläissyntyinen Robert Huber.

Koko Kuninkaankartanonsaari otettiin vähitellen vesilaitoksen käyttöön, jonka toiminta alkoi vuonna 1876. Näiltä ajoilta ovat peräisin länsikosken kivipato, saaren lieriönmuotoinen suodatinallas ja länsirannan turbiinipumppulaitos. Saaressa oleva, pohjaltaan suorakaiteenmuotoinen uusi suodatinlaitos oli valmistuttuaan vuonna 1895 kaupungin ensimmäisiä suuria betonirakenteita.

Vedenjakelun aloittaminen kasvatti nopeasti kulutusta. Seurauksena oli kaupungin rantavesien nopea likaantuminen, mikä jatkui kiihtyvällä vauhdilla kunnes Kyläsaaren ja Rajasaaren puhdistamot otettiin käyttöön 1930-luvulla. Rannat oli silloin varattu liikenteelle, teollisuudelle, kaupalle osin myös

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

VANHANKAUPUNGINKOS-
KEN RAKENNETTU KULT-
TUURIMAISEMA

1 : 2000

GAMMELSTADSFORSENS
BYGGDA KULTUR-
LANDSKAP

1 VERKATEHDAS	KLÄDESFABRIKEN
2 MYLLY	KVARNEN
3 TURBIINIPUMPPULAITOS	TURBINPUMPVERKET
4 HÖYRYVOIMALAITOS	ÄNGKRAFTVERKET
5 VEDENOTTAMO	VATTENPUMPEN
6 LABORATORIO	LABORATORIET
7 TASAUSKAIVO	EKVILIBRERINGSBRUNN
8 KEMIALLINEN SUODATIN-
ALLAS	KEMISK FILTERBASSÄNG
9 UUSI HIEKKASUODATIN-
LAITOS	NY SANDFILTERBASSÄNG
10 VANHA HIEKKASUODATIN-
LAITOS	GAMMAL SANDFILTERBASSÄNG

puolustukselle. Asuinympäristön kannalta niillä ei ollut positiivista merkitystä paitsi talvisin, jään ja lumen peittäessä armollisesti suurkaupungin saastan.

Vanhankaupungin kosken länsirannalla toimi myllyrinnan vesilaitoksen kanssa. Tiilirakenteinen myllyhuone valmistui vuonna 1884 ja se siirtyi vasta tämän vuosisadan puolella vesilaitokselle.

Vesilaitoksen lisä- ja muutosrakennustyöt johtuivat vedenjakelun laajentumisesta ja uusien menetelmien käyttöönotosta. Siirtyminen hiekkasuodattimien käytöstä kemialliseen puhdistukseen edellytti altaiden uudelleen rakentamista ja uuden pikasuodattimen rakentamista vanhojen rakenteiden luoteispuolelle. Lisärakennus- ja muutostyöt päättyivät vuonna 1972 vedenkäsittelyn loputtua kokonaan saarella. Siitä lähtien Tekniikan museo on käyttänyt saaren rakennuksia museotoimintoihin.

3.3

Arabian tehdasyhdyskunnan muodostuminen

Aina 1800-luvun puoleenväliin asti ero asemakaavoitetun ja asemakaavoittamatta olleen alueen välillä oli suuri. Siellä missä järjestelty kaupunki loppui, siellä myös alkoi maaseutu. Suorakulmainen katuverkosto muuttui topografiaa noudattavaksi tie- ja polkuverkostoksi.

Yhtenäinen rakennuskanta muuttui eri ilmeiseksi asutukseksi, jossa ladot, eläinsuojat, asuinrakennukset sekä alkeelliset tuotantolaitokset, tuulimyllyt, katokset ja laiturit muodostavat rakennetun ympäristön rungon.

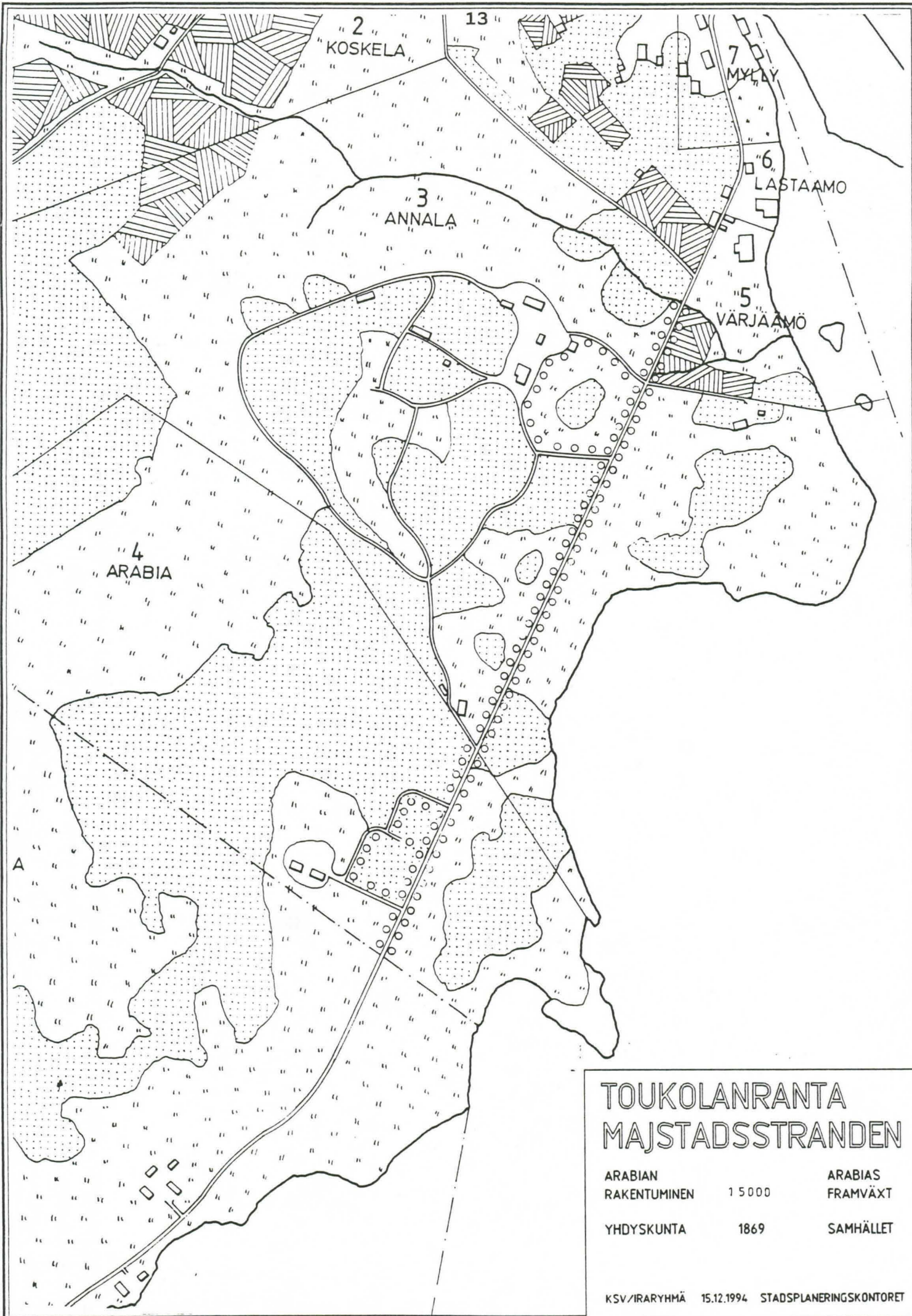
Villan Arabia tarkoittaa käytännössä kaupungin omistamaa tilaa, jonka maistraatti saattoi vuokrata määrääjäksi maanviljelijälle, puutarhurille tai teollista toimintaa harrastavalle kaupunkilaiselle.

Alue sijaitsi kaukana varsinaisesta kaupungista, joka vielä 1850-luvulla loppui Pitkäsillan kohdalla.

Rajanaapurina kaupungin puolella olivat Kumpulan keskiaikaista perua olevan kartanon maat, jotka ulottuivat aina Kulosaaren sillan tienoille saakka.

Teollisuusperinteitä alueella oli paitsi Kuninkaan-kartanonsaaren toimintojen muodossa myös 1800-luvun alun teollisuuden muodossa, joka sijaitsi nykyisen Verkatehtaan puiston kohdalla. Siellä oli ajoittain värjäämö ja polttimotoimintaa, panimo ja mallastamo sekä tiilitehdas. Edelleen Vanhassakaupungissa toimi jonkin aikaa vaatetehdas.

Arabian alue oli vielä 1860-luvulla suurimmaksi osaksi luonnontilassa. Alueen halkaisi silloisissa

oloissa suuri valtavyöly, Hämeentie, jonka länsipuolella oli karkeasti jaotellen maatalouskeskukset ja itäpuolella taas muut toiminnot: mylly, varastoalue ja värjäämö sekä luonnontilainen ranta-alue. Varsinaista viljeltyä peltoaluetta oli 1860-luvulla Arabian pohjoispuolella.

Kun Helsingin maistraatti päätti vuokrata alueen posliinitehtaalte se sijaitsi kovin kaukana kaupungista. Vaihtoehtoa ei kuitenkaan juuri ollut. Lähempänä sijaitsivat, rannan läheisyydessä olevat huvilat oli jo vuokrattu. Teollisuutta oli lähinnä kaupungin niemen koillispuolella ja asutusta viljelyksineen länsi- ja pohjoispuolella. Etelä-Helsingin teollisuuskortteleista kiisteltiin, ja niiden kaavoitus oli kesken.

Rakentamaton alue tarjosi riittävää väljyyttä tulevaisuutta ajatellen, eikä kaavoittajan rajoituksista eikä naapureiden haittaamisesta ollut pelkoa.

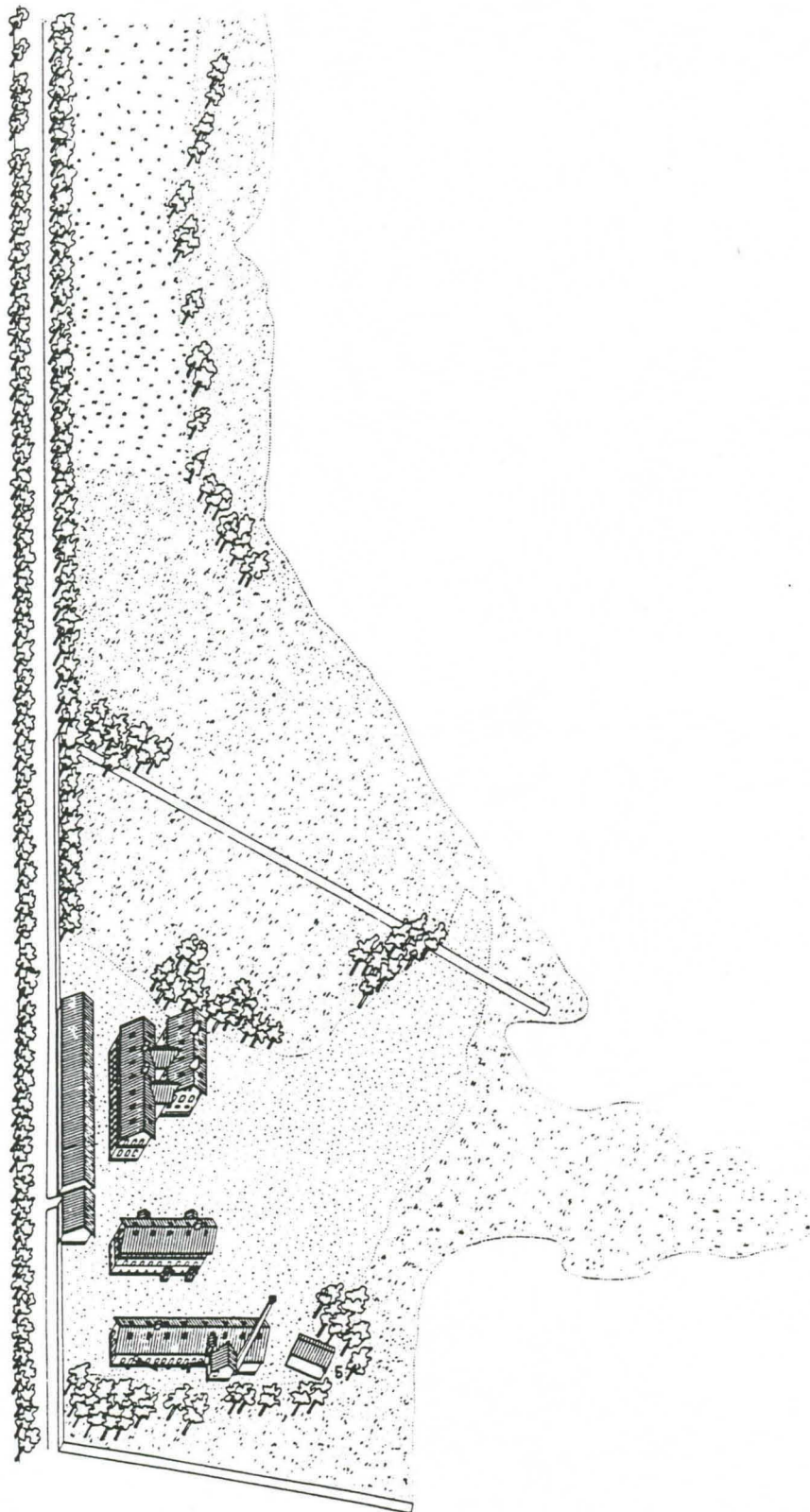
Arabian posliini- ja fajanssitehtaan ensimmäiset rakennukset pystytettiin Arabian huvilatontille ja Kaanaanmaan niitylle nykyisen Hämeentien varrelle vuoden 1874 aikana. Rakennuttaja oli ruotsalainen Rörstrandin posliinitehdas, joka oli perustanut tytäryhtiön Arabiaan vuoden 1873 lopulla.

Ensimmäinen rakennusvaihe käsitti 1-kerroksisen tehdassalin piippuineen, 2-kerroksisen työpajan, 2-kerroksisen uunirakennuksen sekä konttorin, porttirakennuksen ja varaston. Lisäksi alueella sijaitsi vanha asuinrakennus. Tehdasrakennukset olivat kaikki tiilitaloja.

Vuonna 1875 Arabian posliini- ja fajanssitehdas aloitti varsinaisen toimintansa. Ensimmäisenä vuonna tehtailla työskenteli yhteensä 110 työntekijää. Joukossa oli 2 ulkomaista mestaria, 66 suomalaista ja 28 ulkomaista yli 15-vuotiaasta kisaallia ja oppipöikää sekä 15 alle 15-vuotiaasta työntekijää. Seuraavana vuonna työntekijöitä oli jo 124. Heti alkuunsa Arabiasta muodostui Helsingin suurimpia teollisuuslaitoksia työntekijämääriin ja myös rakennuksiin nähden.

1890-luvulla posliinitehtaan uunirakennusta laajennettiin kahteen otteeseen, ensin eteläpäähän kahdella uunilla, ja vuonna 1896 rakennuksen pohjoispäähän rakennettiin uusi uuni. Tähän vaiheeseen liittyy työpajarakennuksen ja uudisrakennuksen välinen yhdyskäytävä. Myös Itäisen Viertotien varteen rakennettiin uusi uuni, jonka yhteyteen rakennettiin lajitteluhuone vuonna 1914.

Konehuonerakennuksen itäpäähän syntyneet puiset lisärakennukset korvattiin vuonna 1897 matalalla kivirakennuksella. Toinen laajennus vuodelta 1901 jäi vuonna 1914 uudisrakennuksen alle.

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

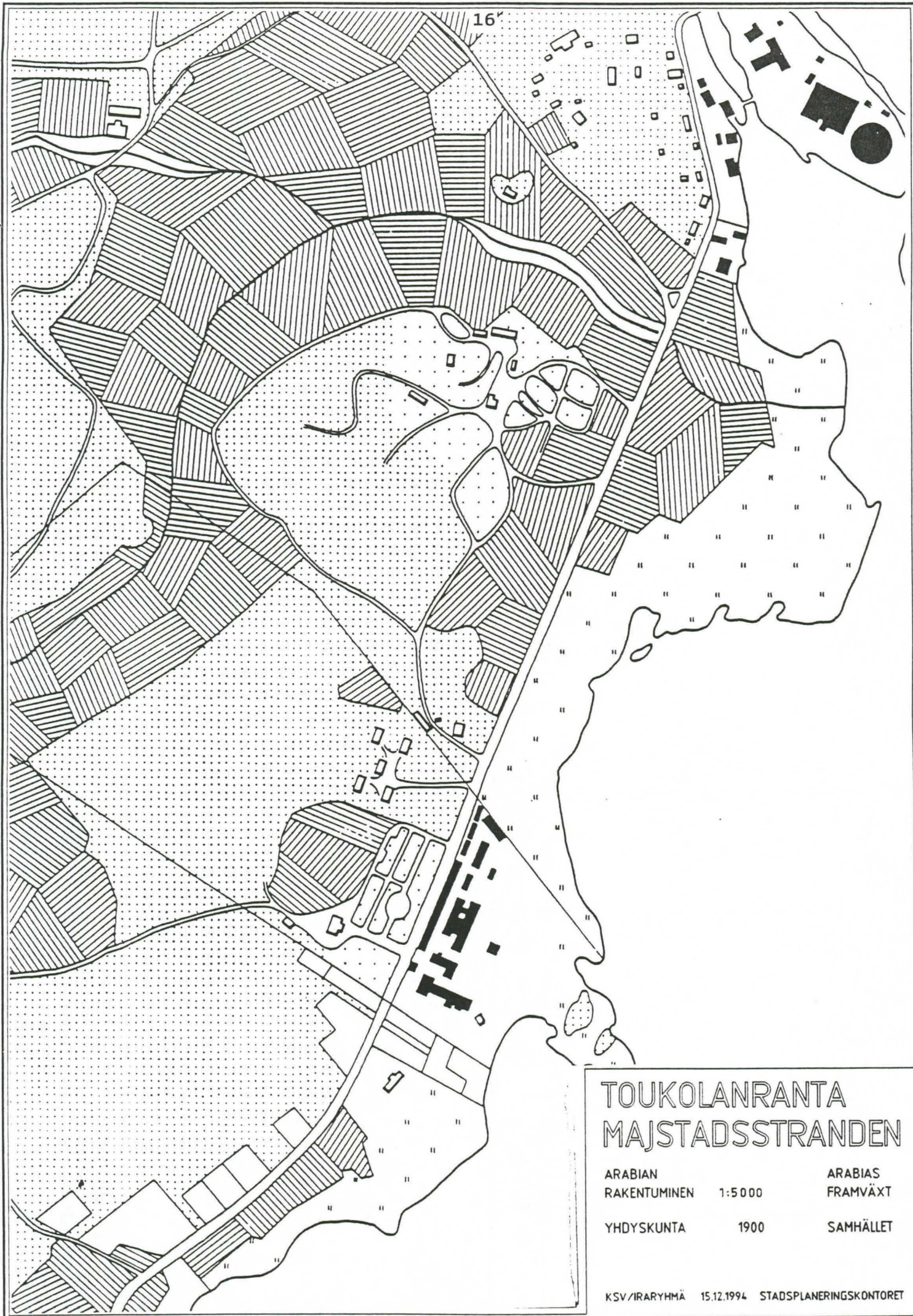
ARABIAN
RAKENTUMINEN

ARABIAS
FRAMVÄXT

TEHDAS

1875

FABRIKEN

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

ARABIAN RAKENTUMINEN	1:5 000	ARABIAS FRAMVÄXT
YHDYSKUNTA	1900	SAMHÄLLET

Kaukainen sijainti asutuksesta ja ikivanha käytäntö johti siihen, että tehdas rakensi työntekijöilleen asuintilat. Näin ei enää tähän aikaan yleensä tehty. Asuminen ja työ olivat erkaantumassa toisistaan lo-pullisesti. Arabia ei siis ole esimerkki esiteolli-sesta olosuhteista, vaan asuminen alueen vieressä viittaa tulevaisuuteen; työsuhdeasumisen suuntaan. Samalla on kuitenkin korostettava, että tehtaan toi-mesta suoritettu asuntorakentaminen oli mitä luon-nollisin ratkaisu. Näinhän lähes kaikki uudet maa-seudulla rakennetut tehtaات menettelivät.

Arabia siis synnytti pienen paikallisen tehdasyhdys-kunnan. Se täydentyi lähiympäristön uusin rakennuk-sin. Bokvillan on rakennettu noin 1870 kirjakauppias Edlundin toimesta. Viertotien varrelle, Kumpulan kartanon mailla syntyi esikaupunkimainen epäsäännöl-linen puutaloasutus.

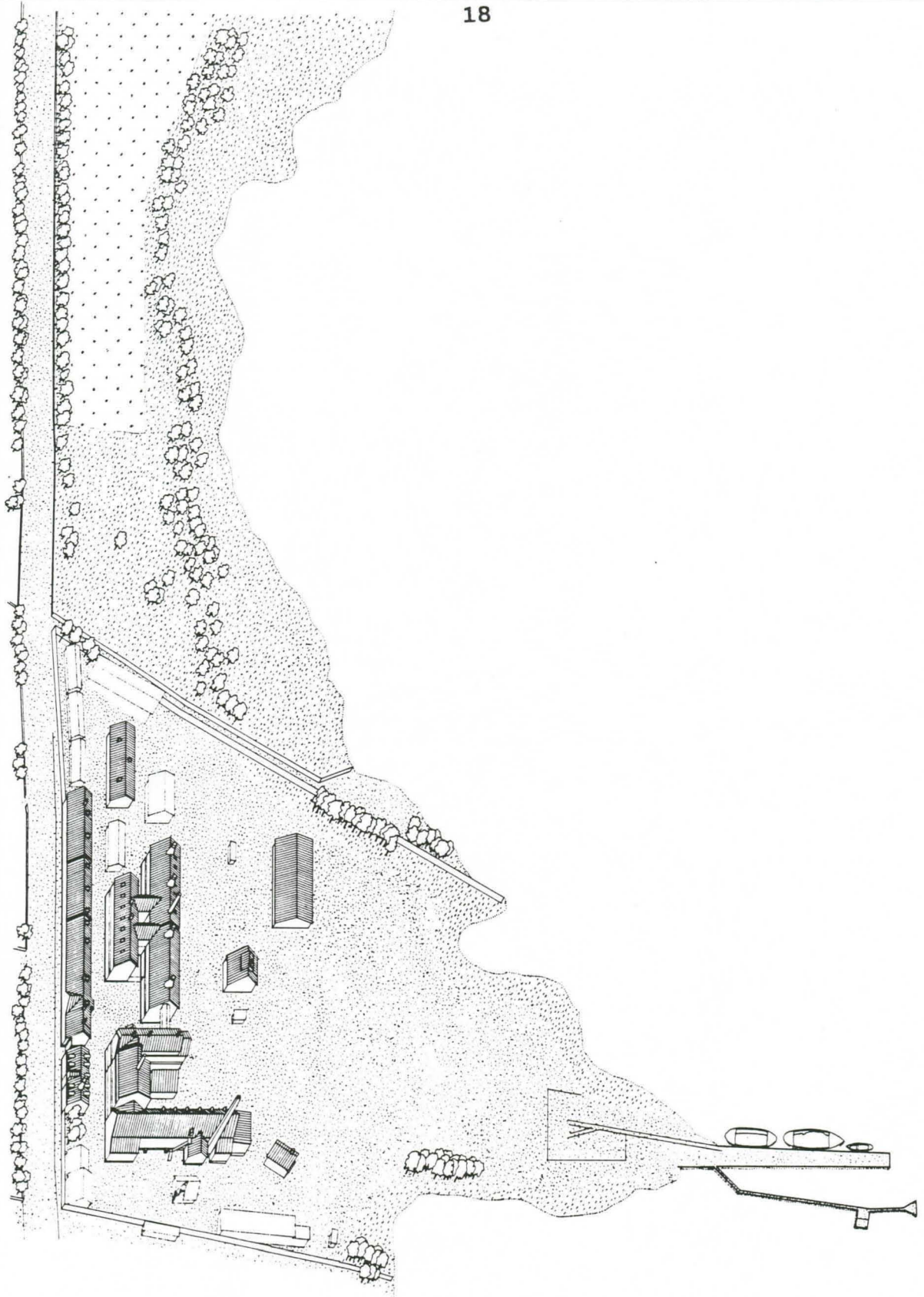
1890-luvun lopulla Helsingfors Mekaniska Väfveri Ab päätti perustaa teollisuuslaitoksen noin 700 metriä Arabian tehtaiden pohjoispuolelle. Tehdas sai käyt-töönsä entisen värjäämön alueen. Theodor Höijerin suunnittelema rakennusryhmä valmistui vuonna 1900. Se koostui suuresta kutomosalista, pienemmästä vär-jäämästä, näiden väliin jäävästä pihasta komeine portteineen Hämeentien reunalla. Pihan varrella oli pienet rakennukset porttivahdille, konttorille ja varastoille. Tehtaan ulkopuolella rannassa oli eril-linen pannuhuonerakennus. Tehdas valmisti pukukan-kaita ja siinä oli vuosisadan alussa lähes 100 työn-tekijää ja 10 toimihenkilöä.

Kaikki rakennukset ovat säilyneet nykyisen varasto-rakennuksen osina. Tosin ne on kaikki muutettu, osin lähes tunnistamattomiksi.

Aina ensimmäiseen maailmansotaan asti Arabian tehdas kehittyi Rörstrandin omistuksessa, joka myös lähetti tehtaalle sen ensimmäisen vaiheen teknisen johtajan. Heti alusta tuotanto suuntautui paitsi kotimaahan myös ulkomaille, lähinnä Venäjälle. Taiteellista asiantuntemusta kytkettiin aikaisin tuotantokehitte-lyyn. Näin esimerkiksi monipuolisesti sivistynyt ja kansainvälisesti orientoitunut Jac. Ahrenberg pal-kattiin "konsultiksi".

Vuonna 1914 verstasrakennus ja konehuone yhdistet-tiin uudella uunilla; samalta vuodelta on lajittelu-huone Itäisen Viertotien varrella olleen uunin yh-teydessä. Käynti tehdasalueelle siirrettiin vuonna 1916 puisen konttorirakennuksen ja tiilisen uuni- ja lajittelurakennuksen väliin. Tällöin vanha kulkuväy-lä rakennettiin umpeen.

Vuonna 1918 tehdas oli edelleen Helsingin suurimpia. Arabia työllisti 1.10.1918 240 henkeä, joista työ-läisiä oli 226 ja toimihenkilöitä 14. Ennen kansa-laissotaa työntekijöiden määrä oli ollut vielä huo-mattavasti suurempi.

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

ARABIAN
RAKENTUMINEN

ARABIAS
FRAMVÄXT

TEHDAS

1918

FABRIKEN

Kaikkia Arabian tehdasalueen rakennuksia ei ole pystytty rekonstruoimaan tietojen ristiriitaisuuden tai puutteellisuuden takia; kaikki alueen puiset varastorakennukset tältä ajalta on purettu, eikä niiden piirustuksia ole säilynyt lukuunottamatta vanhaa tallirakennusta ja Gripenberg & Settergrenin toimistossa piirrettyä liiteriä vuodelta 1904.

1900-luvun alussa rakennettiin tontille laiturin, johon raaka-aine tuotiin proomuilla. Tämä laiturin ei esiinny vielä Lillen kartassa vuodelta 1900, mutta vuoden 1909 Helsingin kartassa se on.

3.4

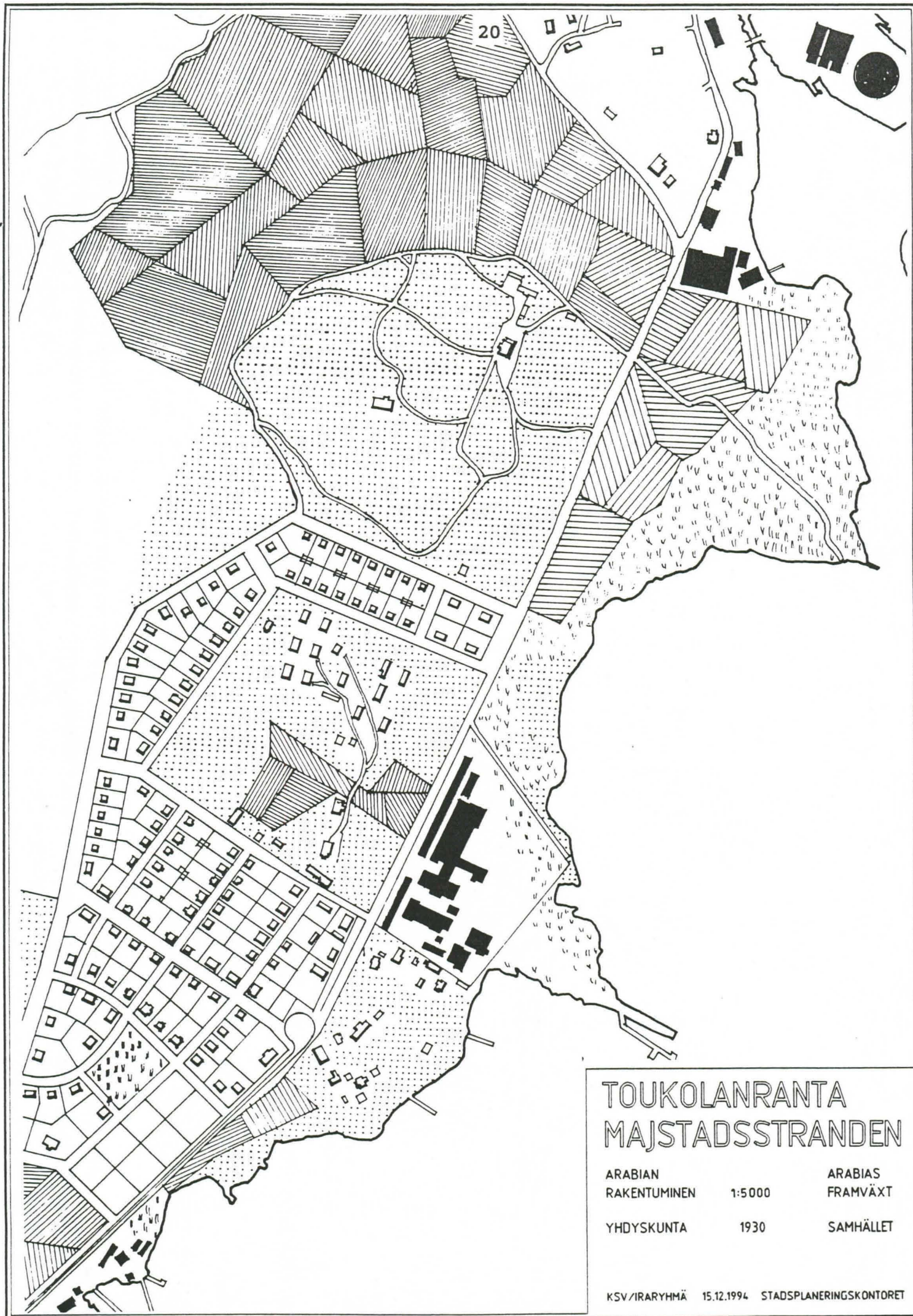
Tehdaspaikkakunta pienoiskoossa

Rörstrandin isännöys päättyi ensimmäiseen maailmansotaan. Arabiasta tuli suomalainen yritys. Paitsi että osakkeet siirtyivät suomalaiseen omistukseen myös johto vaihtui. Ensimmäisen teknisen johtajan Gustav Herlitzin poika Carl Gustaf siirtyi johtoon. Hän oli täällä syntynyt ja saanut koulutuksensa Polyteknillisessä opistossa. Tämä suomalainen vaihe alkoi perusteellisella uudistuksella, josta tärkein oli maailman suurimman, 112 metriä pitkän tunneliuunin rakentaminen vuonna 1929. Vanhat pyöröuunit, joista yksi on vielä säilynyt, jäivät vähäisempään käyttöön. Tehdas työllisti lokakuussa 1930 686 henkilöä, joista työntekijöitä 629 ja toimihenkilöitä 57.

Kun uusi tehdasrakennus rakennettiin 1928-1929 (pääosin kevytbetoniharkkoista) oli toinen rakennusvaihe valmis ja vanha punatiilinen teollisuusympäristö oli maalauksellinen muistuma vanhoista ajoista. Näin muodostui todellinen suuryritys, jota vielä laajennettiin merelle päin vuosina 1936-1937. Toisen maailmansodan alla se oli selvästi Helsingin seudun suurin teollisuuslaitos, jossa oli 1 824 työntekijää ja toimihenkilöä.

Rinnan tehtaan laajentumisen kanssa ruvettiin rakentamaan viereisiä työläiskaupunginosia, joihin myös alemmat toimihenkilöt asettuivat asumaan. Toukolan ensimmäinen asemakaava ja rakennusjärjestys hyväksyttiin samassa kokouksessa Käpylän asemakaavan kanssa vuonna 1920. Viiden vuoden sisällä olivat Toukolan ja Kumpulan korttelit saaneet asemakaavan, maanvuokraukset päässeet hyvään vauhtiin ja joukko-liikenneyhteydet keskustaan järjestetty sekä raitiovaunu- että bussilinjain. Näin Arabian ja Verkatehtaan ympärille syntyi pienoiskaupunki sen kaikkine tunnusmerkkeineen: työpaikkaomavaraisuus, kaupalliset palvelut, kansakoulu, palstaviljelmät, puistot, isännöitsijöiden huvilat.

Verkatehdas puolestaan muuttui kehräämökseksi, kun tehdas 1930-luvun alussa siirtyi Hyvinkään Yhdistyneet Villatehtaat Oy:lle (De Förenade Yllefabrikerna Ab). Tehdas eli kukoistuskauttaan. Siellä valmistettiin kampalankaa. Helsingissä oli laajat ja suhteellisen

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

ARABIAN
RAKENTUMINEN

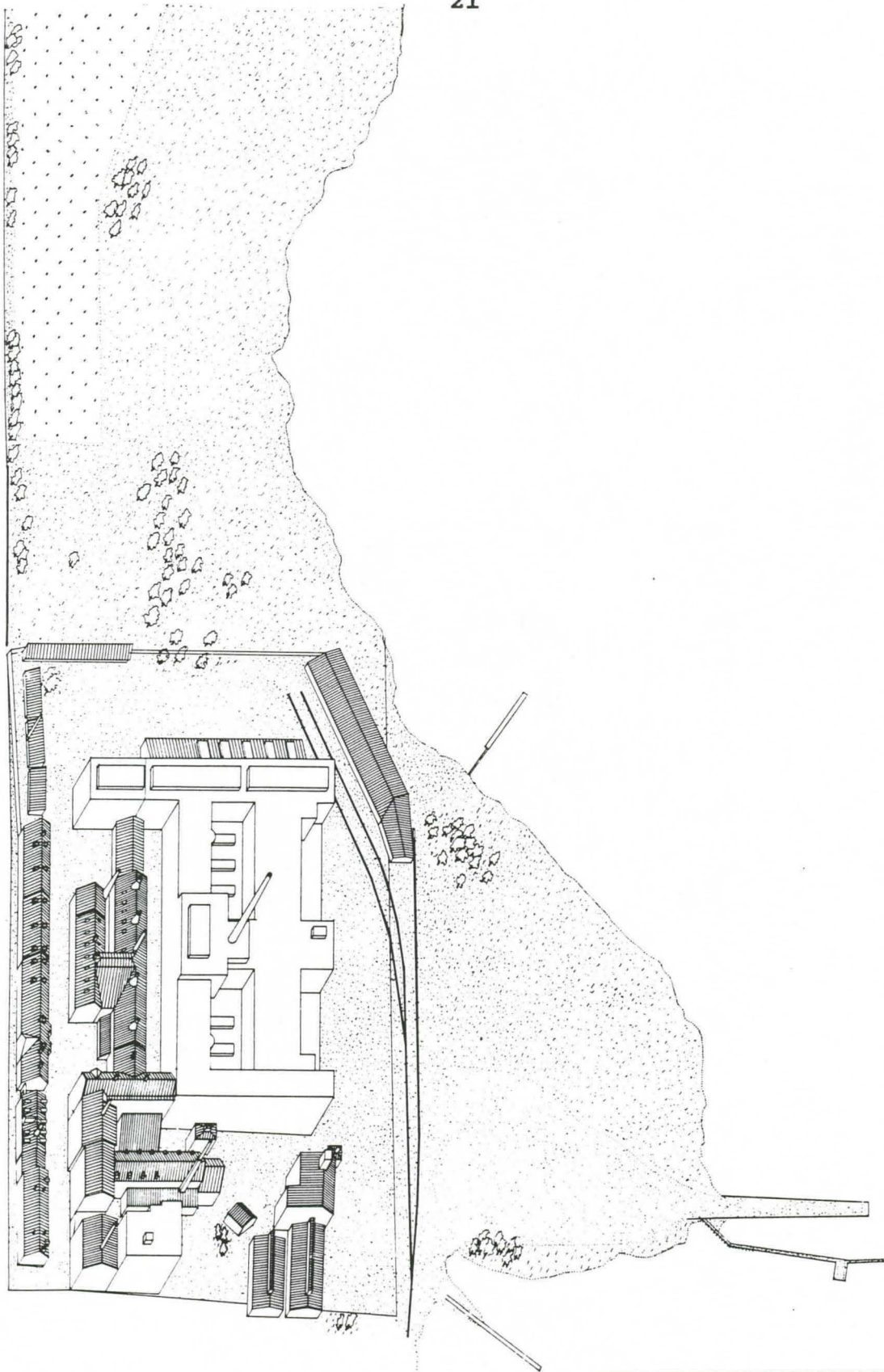
1:5000

ARABIAS
FRAMVÄXT

YHDYSKUNTA

1930

SAMHÄLLET

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

ARABIAN
RAKENTUMINEN

ARABIAS
FRAMVÄXT

TEHDAS

1939

FABRIKEN

ostokykkyiset markkinat. Tehdasta laajennettiin ja muutettiin jatkuvasti mutta rajoitetusti. Yhtiö, johon tehdas kuului oli johtavassa asemassa kotimaassa.

Toinen maailmansota loi edellytyksiä Arabian tuotannon voimakkaalle kehittämiselle. Se oli poikkeuksellista, sillä sota-aika luonnollisesti aiheutti tuotannon supistamista lähes kaikkialla. Arabia oli kuitenkin tärkeä vientiteollisuutensa takia, se kykeni korkean taiteellisen tasonsa vuoksi ylläpitämään markkinoitaan myös sota-aikana hankkien maahan arvokasta valuuttaa. Niinpä valtava uudisrakennus, joka kaksinkertaisti tehtaan pinta-alan, rakennettiin kahdessa vaiheessa vuosina 1941-46. Se oli kaupungin (kenties koko maan) merkittävin siviilirakennustyömaa sodan aikana.

Sodan jälkeen tehdas työllisti yli 2 000 työntekijää. Mutta perheyrietyksenä ei tehdas enää kyennyt voittamaan sodan jälkeisiä vaikeuksia, vaan Wärtsilä osti tehtaan vuonna 1947. Herlitzien kuusikymmenvuotinen isännöisyys loppui, kun Wärtsilän Gunnar Stähle aloitti johtajakautensa. Ulkokuori ei enää muuttunut. Sisäinen uudistus jatkui, ja uusissa tiloissa toiminut taideposliinin ja -keramiikan yksikkö kukoisti Kaj Franckin johdolla.

Sodan jälkeen 1950- ja 1960-luvuilla rakennettiin uusia teollisuusrakennuksia Arabian ympäristöön. Näin Hämeentien itäpuolen teollisuusrivi täydentyi vuoteen 1965 mennessä Vanhankaupunginlahden rannalle.

Sodan jälkeen asuntojen tarve kasvoi voimakkaasti. Myös teollisuusrakentaminen lisäsi osaltaan asuntojen tarvetta alueella. 1920-luvulla syntynyt pientaloalue säilyi lähes muutoksitta, mutta pistetaloja nousi Hämeentien varteen 1940-luvun puolivälin jälkeen. Lamellitaloja rakennettiin lähinnä 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa. Asuntorakentaminen on saatettu päätökseen 1960-luvun puolivälin tienoilla.

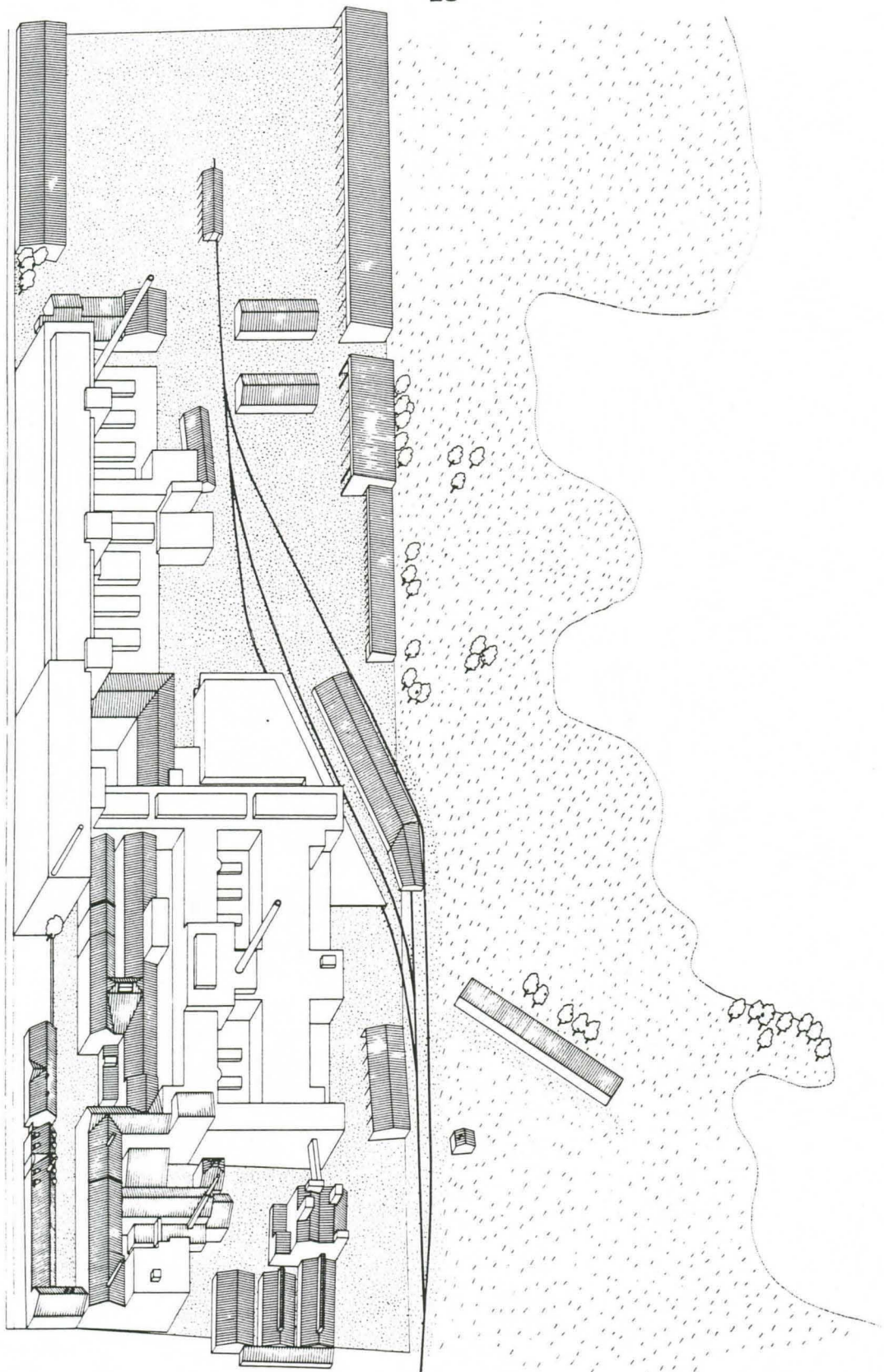
Viheralueet säilyivät runsaina Kustaa Vaasan tien ja Hämeentien välissä. Vanhankaupungin selän rantaa alettiin täyttää jo 1950-luvulla.

3.5

Teollisuuden taantumisen kausi

Verkatehtaan laskukausi oli alkanut jo 1950-luvulla ja vuonna 1958 tehdas luopui vuokraoikeudestaan. Tällöin alue muuttui energialaitoksen varastoksi.

Sodan jälkeisenä rakennuskautena Arabian tuotanto käsitti koko skaalan aina taloussesineistä ja saniteettiposliinista tulenkestävään tiileen ja kaakeliin. Koko tuotanto tilastoitiin "rakennusainetuotannon" ryhmään. Uudet tuotantomenetelmät, orastava automaatio ja saniteettitavaran yhä laajempi kysyntä

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

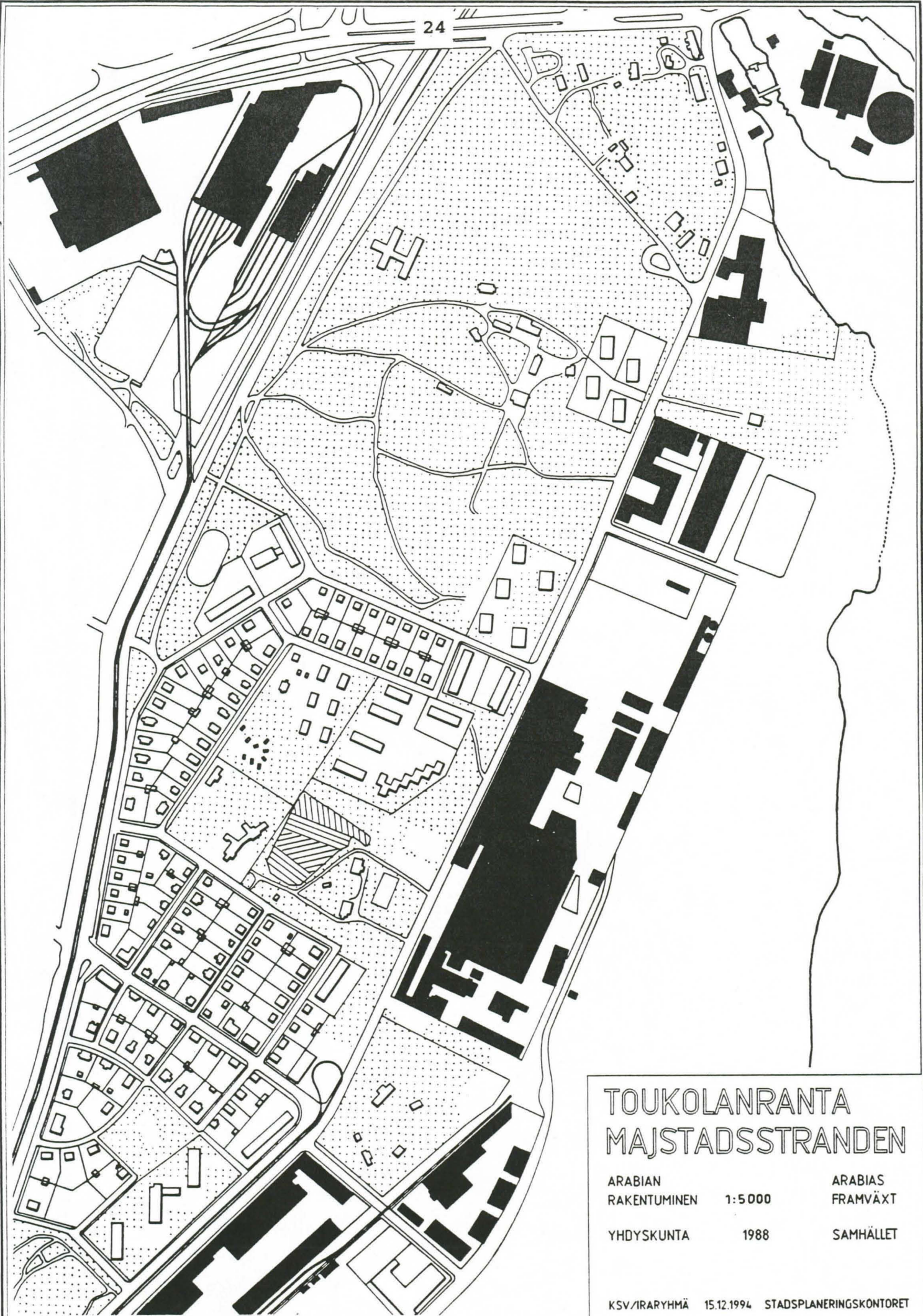
ARABIAN
RAKENTUMINEN

ARABIAS
FRAMVÄXT

TEHDAS

1970

FABRIKEN

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

ARABIAN
RAKENTUMINEN

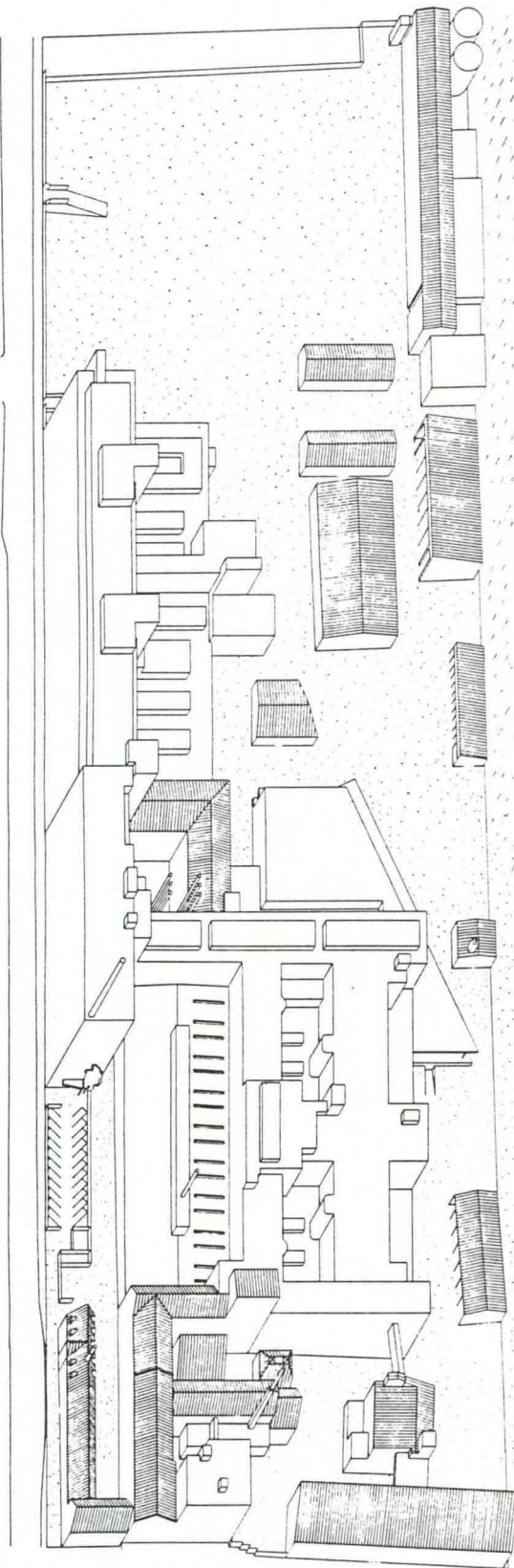
1:5 000

ARABIAS
FRAMVÄXT

YHDYSKUNTA

1988

SAMHÄLLET

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

ARABIAN
RAKENTUMINEN

ARABIAS
FRÄM VÄXT

TEHDAS

1988

FABRIKEN

kiihkeään kaupungistumisprosessin aikana loivat edellytyksiä rakennusainetuotannon siirtämiselle uuteen tehtaaseen Tammisaareen vuonna 1971. Tilojen vapaututtua mukautuminen kovenemaan kansainväliseen kilpailutilanteeseen käynnisti vuonna 1977 uudistusprojektin, joka merkitsi alan suurinta investointia Pohjoismaissa. Rakennettiin uusi uunihalli, joka voitiin ottaa käyttöön kaksine tunneliuneineen vuonna 1979. Tehtaan tuotanto on keskittynyt kivita-varan massatuotantoon sekä taideteolliseen käsityövaltaiseen tuotantoon. Keramiikkatuotanto on viimeisten viidentoista vuoden aikana supistunut. 1980-luvulla on alueelle rakennettu mm. raaka-ainevarasto, jääkoelaitos, hyllyvarasto ja prosessivedenpuhdistamo sekä tehty useita muutoksia muissa tiloissa. Tehtaan tiloissa toimi 1980-luvulla myös muita Wärtsilän yrityksiä, mm. lukkoja valmistava Abloy.

1980-luvun puolivälissä Taideteollinen korkeakoulu siirtyi tilapäisesti Arabian tiloihin ja hallitsee suurimmalta osalta Hämeentien puoleisen rakennuksen ylimpiä kerroksia. Korkeakoulu on jatkuvasti laajentunut rakennuksessa, ja se on muuttunut entisen teollisuuskompleksin tärkeimmäksi toiminnoksi Hackmanin rinnalla 1990-luvun aikana. Teollisuustyöläisten vaihtuminen taideteollisuusalan opettajiksi ja opiskelijoiksi vaikuttaa laajemmin alueen ympäristössä. Kulttuurilaitos kerää uusia käyttäjäryhmiä suojiinsa. Ulkomaiset luennoitsijat, kansainväliset kokoukset ja yleisölle avoimet tilaisuudet kiinnittävät Arabian tiiviisti osaksi pääkaupunkiseudun kulttuurielämää. Taide-tiede -akseli vanhasta yliopistokeskuksesta ja Ateneumista Kumpulan ja Arabian yliopistoalueiden kautta Viikkiin alkaa hahmottua.

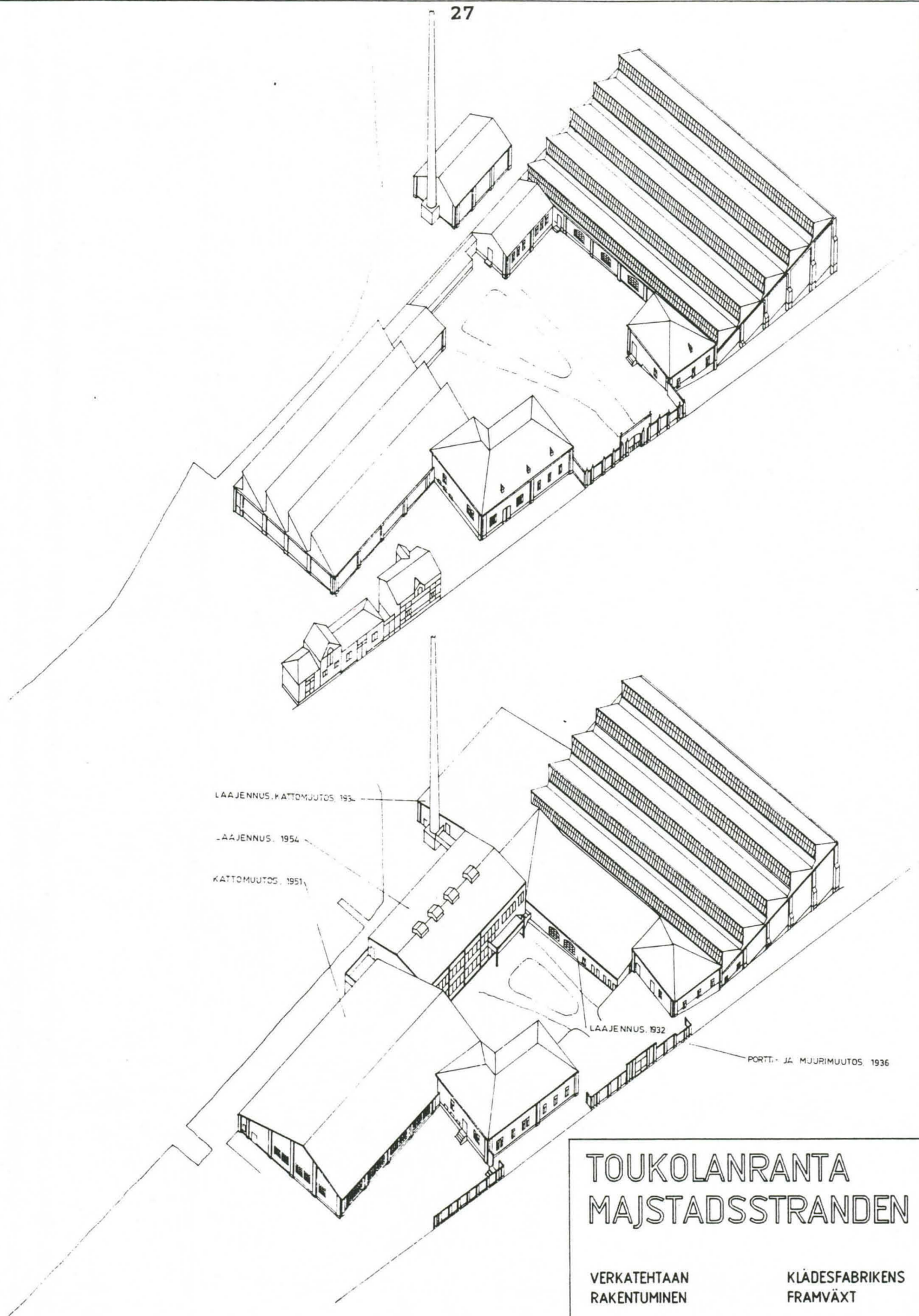
Vuonna 1988-89 rakennettiin mielivaltaiseen paikkaan Hämeentien varrelle liiketalo, jonka toiminnallinen idea on ajalle tyypillinen kiinteistöbusiness. Uutta tilaa markkinoitiin uuden viestintävälineen kautta: kaupallisessa paikallisradiossa houkuteltiin yrittäjiä "Arabiaan".

4

Kulttuurikerrostuneisuus alueen ominaisuutena

Arabian ja Vanhankaupungin seudulla on suomalaisittain pitkä perinne rakennettuna ympäristönä, vaikka keskiaikaiset muistumat puuttuvat. Vanhimmat kerrostumat ovat ohuimmat jo siitä syystä, että rakennukset siirrettiin uuteen Helsinkiin osin pakolla tehdyn muuton yhteydessä.

Myös esiteollinen välivaihe 1860-luvulle asti on pois pyyhkäisty. Vesivoimaa ja makeata vettä hyödyntäneistä tehtaista ja myllyistä on muistuttamassa vain läntisen kosken varrella lähellä Hämeentietä oleva myllyrakennus. Sen sijaan Toukolanrannan alueella on siinä määrin säilynyt ensimmäisen teollistumisvaiheen jälkiä, että alue luokitellaan valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi

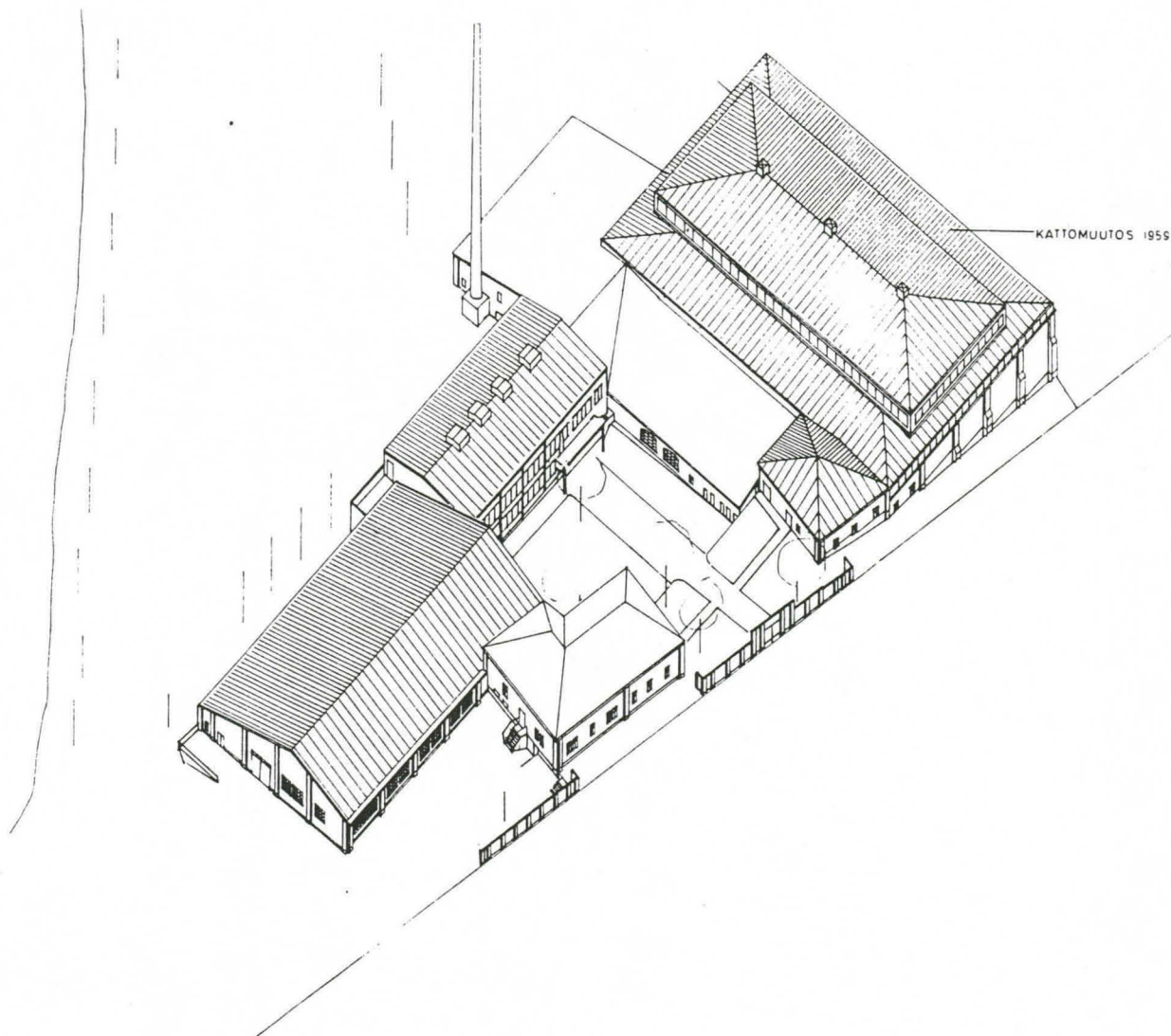

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

VERKATEHTAAN
RAKENTUMINEN

KLÄDESFABRIKENS
FRAMVÄXT

1905, 1955

TOUKOLANRANTA MAJSTADSSTRANDEN

VERKATEHTAAN
RAKENTUMINEN

KLÄDESFABRIKENS
FRAMVÄXT

1994

JULKAISUJA

Sarjassa ovat aiemmin ilmestyneet seuraavat julkaisut:

1994: 5	Jokeri 2010 järjestelmäanalyysi
1994: 6	Jokeri 2010 järjestelmäanalyysi:
yhteenveto
1994: 7	Kauppakierroksella ydinkeskustassa
1994: 8	Liikenneonnettomuudet Helsingissä vuonna 1993
1994: 9	Kantakaupungin jalankulkijaonnettomuudet
1994: 10	Kuolemaan johtaneet jalankulkijaonnettomuudet Helsingissä
1994: 11	Helsingin liikenneturvallisuusohjelma
1994: 12	Päin punaista kantakaupungin liikennevaloissa
1994: 13	Kontulan historiasta ja rakentamisesta
1994: 14	Laajasalon, Villingin ja Santahaminan historiaa
1994: 15	Länsi-Herttoniemen lähiympäristön suunnitteluohje
1994: 16	Linja- ja henkilöautojen sujuvuusvertailu
1994: 17	Toukolanranta, rakentamisen ympäristövaikutukset
Teknis-taloudellinen näkökulma
1994: 18	Toukolanranta, rakentamisen ympäristövaikutukset
Ekologinen näkökulma